

İZMİRİN ANTİK ÇAĞDAKİ AKROPOL TEPEĐ KADİFEKALE VE HAVA ŞEHİTLİĞİ MEVKİNDE ELE GEÇEN ARKEOLOJİK BULUNTULARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Akın ERSOY*

Makale Geliř Tarihi: Haziran 2022

Makale Kabul Tarihi: Haziran 2022

Öz

Smyrna'nın akropol tepesi olan Kadifekale kendisi ile birlikte Smyrna Tiyatrosu ve Smyrna Stadionu ile birlikte antik çağın önemli anıt yapılarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu anıt yapılardan oluşan alanda Kadifekale Hava Şehitliği yer almaktadır. Hava Şehitliği'nde bugüne kadar arkeolojik çalışmalar yapılmamıştır. Şehitlik'te yapılan düzenlemeler sırasında ele geçen arkeolojik malzeme Geç Hellenistik- Erken Roma Dönemi pişmiş toprak ve cam buluntulardan oluşan bir grup eserdir. MÖ 3. yüzyıl- MS 4. yüzyıl aralığına tarihlenen parçaların büyük çoğunluğu baskın bir şekilde Erken İmparatorluk Dönemine aittir. Buluntular nitelik olarak Smyrna Antik Kenti kazılarının bugüne dek sürdürülen kazı noktalarından ele geçen buluntularla homojen yapı içerisinde bir bütünlük sunmakta olup, kentin bu yüzyıllara ait seramik buluntularının her bir nokta üzerinde benzer bir repertuar ile yer aldığını ortaya koymasından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Smyrna/İzmir, Kadifekale, Kadifekale Hava Şehitliği, Hellenistik, Roma.

An Evaluation on the Archaeological Finds Found in İzmir's Ancient Acropolis Hill, Kadifekale and Hava Şehitliği Location

Abstract

Kadifekale, the acropolis hill of Smyrna, is home to important monuments of antiquity together with the Smyrna Theater and Smyrna Stadion. In the area consisting of these monumental structures, there is also the Kadifekale Air Martyrs' Memorial where there has not been any archeological studies to date. The archaeological material recovered during the arrangements in the Air Martyrs' Memorial is a group consisting of terracotta and glass finds from the Late Hellenistic-Early Roman Period. The majority of pieces dated to the 3rd century BCE- 4th century CE predominantly belong to the Early Imperial Period. The finds present a homogeneous structure with the finds recovered from the excavations of the Ancient City of Smyrna in terms of quality, and it is important in terms of

---

* Doç. Dr. Akın Ersoy, Smyrna Antik Kenti Kazı Başkanı, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk İşlam Arkeolojisi Bölümü, İzmir | e-mail: akin.ersoy@ikcu.edu.tr.

revealing that the city's ceramic finds from these centuries are located on each point with a similar repertoire.

Key Words: Smyrna/İzmir, Kadifekale, Kadifekale Air Martyrs' Memorial, Hellenistic, Rome

GİRİŞ

Smyrna (İzmir), Makedonya Kralı Büyük İskender sonrasında, Hellenistik Dönem'in hemen başında, Eski Smyrna'dan bugünkü yerine (Kadifekale-Kemeraltı) taşınması ile birlikte yeni yerinde Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinin ardından Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde, 2 bin yılı aşkın bir süre kesintisiz olarak iskân görmüş ve görmeye devam eden bir kent olmuştur.¹

Smyrna (İzmir) çevresindeki verimli tarımsal alanları, hemen yanı başından akan Hermos (Gediz) Nehri üzerinden nehir ticaretinin sağladığı olanaklarla Lydia'nın derinliklerindeki ürün çeşitliliğine ulaşması, yakın çevresindeki maden kaynakları, granit-andezit-brej-mermer vb taş ocakları, körfez kıyısındaki tuz tavaları, deniz ve kara ticaret yollarının üzerinde bulunması ile Batı Anadolu coğrafyasının en önemli liman kenti olarak öteden beri varlığını sürdürmüştür.

Antik dönemde kentlerin kuruluşunu bir kahramana veya bir efsaneye dayandırma geleneği sıklıkla görülmektedir. MÖ. 4. yüzyılın sonunda Pagos (Kadifekale) eteklerindeki kuruluşu da bu geleneğe uygun olarak Büyük İskender'e dayandırılmıştır. Makedonya Kralı İskender'in Anadolu'da Perslere karşı kazanılan ilk zafer olan Granykos Savaşı'nı takiben Sardis'den Ephesos'a giden ana yollardan biri üzerinde bulunan Smyrna'ya kısa bir süre de olsa uğradığı kabul edilir. MS. 2. yüzyılda kentin kuruluş efsanesini kaleme alan Pausanias (Pau.VII, 5), Büyük İskender'in avlanmak üzere geldiği Pagos (Kadifekale) Tepesi eteklerinde, Nemesisler Tapınağı kutsal alanında bir pınarın başında ve bir çınar ağacının altında uykuya daldığını, rüyasında gördüğü iki Nemesis'in (Öç Tanrıçaları) ondan burada bir kent kurmasını ve halkın buraya göç etmesini istediğini anlatır.

---

* Doç. Dr. Akın Ersoy, Smyrna Antik Kenti Kazı Başkanı, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri

Bilimler Fakültesi Türk İslam Arkeolojisi Bölümü, İzmir | e-mail: akin.ersoy@ikcu.edu.tr

¹ Tüm bu tarihsel dönemler için bkz. Ersoy, A. 2022, *Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna (İzmir)*, İBB Kent Kitaplığı 106, İzmir 2015.

Yine efsaneye göre, Tanrıçaların bu isteğini Smyrnalılar, bölgenin ünlü kehanet merkezi Apollon Klarios Tapınağı'na danışırlar. Tanrı Apollon Smyrnalılara “*Kutsal Meles'in ötesindeki Pagos tepesinde (Kadifekale) oturacak olanlar eskisine göre üç dört kat mutlu olacaklardır.*” yanıtını verir. Bu efsane pek çok Roma Dönemi Smyrna kent sikkesi üzerinde canlandırılmıştır.

Hellenistik ve Roma dönemlerinde kent, mükemmel konumu ve yukarıda aktarılan dinamikleri sayesinde kısa zamanda gelişmiş ve Anadolu'nun ve Ege coğrafyasının önemli kentlerinden biri haline gelmiştir. MÖ. 1. yüzyılın sonunda Strabon (XIV, I, 37) kentin Büyük İskender'in komutanları Antigonos ve Lysimakhos tarafından inşa edildiğini aktarır. Nitekim Kadifekale surlarının bir bölümünde MÖ. 4. yüzyılın sonu- 3. yüzyılın başına ait olan bazı bölümler halen görülmektedir. Strabon, şehri kendi döneminin örnekleri içinde “*en güzel olanı*” şeklinde idi. Strabon'a göre Smyrna'nın küçük bir bölümü tepede, büyük kısmı ise tepenin denize doğru uzanan eteklerinde ve düzlükte yer almaktadır. Taş döşeli caddeleri birbirine dik doğrular şeklindeydi ve caddelerinin iki yanında iki katlı portikolar bulunuyordu. Kent ayrıca istenildiğinde kapatılabilen bir limana da sahipti. Bugün bu antik liman Osmanlı Dönemi'nde dolmuş ve üzerinde hemen herkesin Kemeraltı olarak bildiği dünyanın en büyük açık hava alışveriş merkezi durumundaki “Çarşı” oluşmuştur.²

Hellenistik ve Roma Dönemlerinde büyüyen ve gelişen kente ilişkin izlere bugün İzmir kent merkezindeki modern yapılaşmalar nedeniyle ancak birkaç noktada ulaşılabilir. Bunlar Agora (Bazilika – Batı Portiko – Faustina Kapısı), agora ile ilişkili yapılardan Mozaikli Salon, Smyrna Kent Meclisi (Bouleuterion), Agora Roma Hamamı ve Gymnasiumu, bu yapıları birbirine bağlayan cadde ve sokaklar, agoranın dışında Kemeraltı Roma Hamamı, Altınpark Arkeolojik Alanı'ndaki konut izleri ve kentin doğuya doğru uzanan şehir dışı yol kalıntısı, Cicipark'daki Roma Caddesi, Kadifekale yamacında Smyrna Tiyatrosu, Yeşildere üzerindeki Kızılçullu Sukemeri ile Roma Dönemi Kemer (Kervanlar) Köprüsü, Kadifekale'de Hellenistik Dönem'den Osmanlı Dönemine kadar izler taşıyan Surlar, Bizans Dönemi Hisarı ve Sarnıcı ile Beylikler Dönemi Mescidi, Eski İtfaiye Kulesi altında Ana Tanrıça kültüne ilişkin kaya nişleri kısmen veya tamamen arkeolojik kazılara ve araştırmalara konu olmuş antik yapı ve alanlardır.

Kemeraltı ile örtüşen Smyrna'nın limanı ve yakın çevresinde bir Granarium (Silo), Deniz Feneri (Pharos), Liman Kalesi, Bellerophonites Heykeli, Asklepios Tapınağı, Ticari Agora ve düzlükte Metroon, Homereion ve bir Gymnasion, Kadifekale yamaçlarında Stadion, Zeus Akraios ve/veya Olympeion Tapınakları, Smyrna Tiyatrosu yakınında Aphrodite Stratonikis Tapınağı ve bir Nymphaion (anıtsal çeşme) ile kentin değişik yerlerine dağılmış hamam ve gymnasionlar ile kent dışında Balçova'da Apollon Tapınağı ile Halkapınar'da Diana Hamamları yerleri bilinen veya kaynaklarda adı geçen anıt yapılar ve alanlardır. Bunların dışında kaynaklarda adları geçen pek çok yapı daha Konak ilçesinin tarihi kent merkezindeki modern yapılaşmalar altında yer almaktadır.

Kadifekale sur alanı içinde ve yamaçlarında Smyrna Tiyatrosu ve Smyrna Stadionu'ndan oluşan anıtsal yapılara ev sahipliği yapmaktadır (**Fig. 1**). Smyrna'nın akropol tepesi olan Kadifekale İzmir tarihi kent merkezindeki arkeolojik alanlardan en iyi bilinenlerden biridir. Hellenistik Dönem'den Osmanlı Dönemi'ne kadar izler taşıyan sur kalıntıları, Bizans Dönemine ait bir iç kale ile bir sarnıç, Beylikleri Dönemi'ne ait Mescid dikkat çeker.³ Antik Çağ'da Pagos adı ile bilinen Kadifekale, Smyrna'nın savunma merkezinin olduğu bir iç kale durumunda idi. Konumu gereği deniz tarafından tüm İzmir Körfezi'ni, kara tarafından ise Yeşildere Vadisi ile Bornova Ovası'nı kontrol altında tutabilecek bir bakış açısına sahipti. Konumu gereği kentin kurulduğu MÖ 4. yüzyılın sonu-3. yüzyılın başından itibaren bir surla çevrelenmiş ve surlar Roma, Bizans ve Erken Osmanlı Dönemlerinde sık sık onarılmış, yenilenmiştir.

Kadifekale antik kentin savunma odağı olduğu kadar kentin kutsal mahallerinden de biriydi. Kadifekale'de yapılan kazı ve araştırmalarda kentin kadim tanrıçası Athena'nın kültüne ve tapınağına ilişkin bilgilere henüz ulaşılmış değildir. Bununla birlikte yine diğer pek çok antik kentte olduğu gibi akropolde diğer tanrı veya tanrıçalara ait tapınakların veya sunakların, tapınma nokta ve alanları olmalıdır. Kazı çalışmaları sırasında ele geçirilen ve üzerinde "*Artemis için*" yazısı bulunan bir kâse parçası, en azından Artemis kültürünün tepe üzerindeki varlığına işaret etmektedir.⁴

Bugün için yeterli arkeolojik belgelere sahip olunmasa da Kadifekale üzerindeki ilk faaliyetlerin Myken dönemine, 2. bin yıllarının sonuna kadar gittiği, ancak MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bölgede yaklaşık

³ Ersoy 2022, s. 121-129.

⁴ Ersoy 2022, s. 122, Res. 4.

200 yıl süren Pers iktidarının uzantısı olarak bir gözetleme kalesi veya kulesinin olabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim benzer konumdaki çevre tepeler üzerinde, kuzeyde Adatepe, doğuda örneğin Belkahve'de Pers Dönemi'nde aktif olarak kullanılmış olan kaleler bulunmaktadır. Bugün için askeri dahi olsa bir yapı kalıntısına ulaşılmamış olsa da tepenin aktif kullanımının olabileceğini gösteren Smyrna'nın resmi kuruluş tarihinden önceye ait seramik örnekleri ele geçmiştir.⁵ Sadece erken seramik örnekleri değil aynı zamanda ele geçen MÖ 8. ile 4. yüzyıl arasına tarihlendirilen ok uçları kentin kuruluşundan önceye ilişkin Kadifekale'nin kale veya kule şeklinde bir yapı ile savunma amaçlı kullanıldığına işaret etmektedir.⁶

Kadifekale'nin güney, doğu ve kuzey surunun önemli bir kısmı bugün ayakta değildir. Ancak batı yönelimli sur bölümü çeşitli zamanlarda yapılan restorasyon çalışmaları sayesinde daha şanslıdır. Kalenin güney yönelimli sur hattı üzerinde son yıllarda yapılan kazı çalışmaları ile Büyük İskender'in Smyrna'yı ele geçirmesinden sonra Bayraklı'daki eski Smyrna'nın Kadifekale ve eteklerine taşınması sırasında inşa edilen ilk sur kalıntılarına ulaşılmıştır. Kentin buraya taşınmasının Büyük İskender'in komutanları Antigonos Monophtalmos ve Lysimakhos zamanında gerçekleşmişti. Söz konusu Hellenistik sur hem akropol tepesini hem de şehrin tüm yerleşik alanını çevreliyordu. Akropolü çevreleyen yaklaşık 3 m kalınlığındaki sur doğrudan andezit anakaya üzerine inşa edilmiştir. Surun iç ve dış cepheleri bosajlı bloklarla örülmüş ve iç kısmı moloz taş ile dolgulanmış, dörtgen ve yuvarlak kuleler ile güçlendirilmişti.⁷

Kadifekale'de yaklaşık 600 x 210 m karelik bir alanı çevreleyen Hellenistik sur ilk inşa tarihinden itibaren kısmen veya tümüyle Osmanlı Dönemi'ne kadar değişik dönemlerde onarım ve eklentilerle elden geçirilmiştir. Özellikle Augustus'un MÖ 27 yılında Roma'nın ilk imparatoru olmasından sonraki 200 yıldan daha fazla bir süre *Pax Romana* adı verilen Roma Barışı zamanında Roma İmparatorluğu'nun sınır eyaletleri hariç tüm diğer coğrafyalarında huzur ve refah süreci yaşanmış, kentlerde surlar

---

⁵ Ersoy 2022, 121.

⁶ Tanrıver 2015, 15 vd.

⁷ Ersoy 2022, s. 122 vd. Ayrıca daha detaylı bilgi için bkz. H. Göncü, *Smyrna Akropolü (Kadifekale) Yapı Evreleri*, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013.

ihmal edilmiş, hatta kentler surların dışına taşmıştı. Bu dönemde şehir surları gibi Kadifekale'deki sur da ihmal edilmiş görünmektedir.

Kadifekale'de ele geçirilen sikke buluntularından da anlaşılacağı üzere Geç Roma Dönemi'nde, MS 3. yüzyılda surun onarıldığı, en geç 7. yüzyıla kadar kullanıldığı ve bu yüzyılın ilk yarısında kale ve kent surunun Arap saldırılarına karşı yeniden gözden geçirildiği değerlendirilmektedir. Kadifekale'de, 8. ve 9. yüzyıllara ilişkin bilgi ve buluntular ise sessizlik içindedir.⁸ Buna karşın 10. yüzyıldan itibaren Kadifekale'nin kentin yaşamında yeniden gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede 1080-1096 yıllarında İzmir'deki ilk Türk egemenliğini kuran Çaka Bey zamanında da Smyrna'nın Kadifekale ve kent surları ayakta olmalıdır.

Bizans İmparatoru Andronikos I Komnenos ile birlikte başlayan Bizans'daki taht kavgaları sırasında 1204'de 4. kez yola çıkan Haçlılar Kudüs'e gitmek yerine İstanbul'a yönelerek kenti ele geçirip yağmalamışlardı. İstanbul'da Haçlılar bir devlet kurarken, Bizans Devleti'ni ayakta tutmaya çalışan ve Konstantinopolis'i terk etmek zorunda kalan Laskarislerden Theodoros I Laskaris, İznik merkezli olarak elli yıldan fazla bir süre Batı Anadolu'da ve Smyrna'da devletin etkin olmasını sağladı. Özellikle Ioannes III Dukas Vatatzes (1222-1254) zamanında Smyrna yakınındaki Nymphaion (Kemalpaşa) İznik-Bizans Devleti'nin saray yapısına ev sahipliği yaparken, Smyrna, en önemli ticaret ve askeri limanı haline geldi.

Laskarisler zamanında Smyrna'nın savunmasını güçlendirmek için kent suru ile birlikte Kadifekale'nin de esaslı bir onarımdan geçirildiği anlaşılmaktadır. Yıkılmış veya hasarlı sur parçaları onarılmış, kuleler yenilenmiş ve yenileri eklenmiştir. Kale içinde ise yine bugün dahi görülebilen ve iyi durumda korunmuş olan bir sarnıç yapısı (daha fazla sayıda sarnıç olduğu sanılmaktadır) inşa edilmişti.⁹ Yine bu dönemde Kadifekale'de bir kilise (olasılıkla Hagios Demetrios Kilisesi) de bulunuyordu. Güçlendirilmiş surları, ibadet yapıları ve sarnıçları ile hem güvenlik hem de diğer temel ihtiyaçlara yönelik inşaat faaliyetleri kale içinde sivil unsurların ve nüfusun artmasını sağlamış, böylece Kadifekale bir anlamda kale kent haline dönüşmüştür. Kale, bu tarihte 28 kuleli ve 5

⁸ Ersoy-Önder-Turan 2014, s. 105 vd., Grafik 3.

⁹ Ersoy 2022, s. 128, Res. 13-14.

kapılı idi.¹⁰ Kalenin kuzeybatı köşesi de hem kaledeki sivil halkın hem de aşağı şehrin güvenliğine katkıda bulunacak bir hisara dönüştürülmüştü. Aslında alınan tüm tedbirler Batı Anadolu'ya doğru yönelen Türk tehlikesine karşı idi. Bir süre sonra Kadifekale 1317'de Aydınolu Mehmet Bey tarafından ele geçirilecektir.

Kadifekale'ye ait en yakın konumlanmış anıtsal yapılardan biri kuzeybatı yamaçta yer alan Smyrna Tiyatrosu'dur.¹¹ Son yıllarda gerçekleştirilen kazılar tiyatronun Kadifekale'nin eteklerinde görülen toprak kaymalarından etkilenmeyen birkaç noktadan biri üzerinde inşa edildiğini göstermiştir. Dönemin şehir plancıları tiyatronun yerini düşünürlerken bu noktada yer alan andezit anakayayı hem zemin statığı hem de yapı malzemesi bakımından avantaj sağlayacağı değerlendirmiş olmalıdırlar. Bu noktanın seçilmesinde bir diğer kriter tüm antik kente ve körfeze hâkim bir yer olması olmalıdır. Antik kentin düzenli planına uygun olarak inşa edilen Smyrna Tiyatrosu'na ilişkin ilk somut bilgilere Vitruvius'un *De Architectura* adlı eserinde ulaşılmaktadır. Vitruvius (V.IX.1), Smyrna Tiyatrosu'nun *skene* (sahne binası) binasının hemen karşısında/yakınında *Venus/Aphrodite Stratonikis* Tapınağı'nın bir portikosunun veya Stratonikeion adı verilen bağımsız bir portikonun bulunduğunu not etmektedir. Vitruvius, portikonun tiyatroya yakın bir yerde bulunmasını överek bu proje nedeniyle Smyrna'yı iyi mimarlara sahip kentlerden biri olarak değerlendiren diğer kentlere örnek olarak gösterir.

Tiyatronun varlığına ilişkin MÖ 3. Yüzyıla kadar inen belirgin kanıtlardan yoksun olmamıza karşın, bu yüzyılda tiyatro için seçilen noktada etkinliklerin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Belki de ahşap bir skene ve yine ahşap oturma sıralarının bu ihtiyaca yardımcı olduğunu söylememiz mümkündür. Suriye Kralı Antiokhos II'nin annesi Stratonike'yi Tanrıça Aphrodite ile eşleştiren *Aphrodite Stratonikis* tapınımının varlığı MÖ 3. yüzyılın ortalarını işaret etmesi tiyatro için düşünülen yerin de etkinliklere en geç bu tarihten itibaren ev sahipliği yaptığını değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Tiyatro kazılarında ele geçen seramik buluntular ile henüz yayınlanmamış olan tiyatro alanının etkinliklere açık olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte henüz yayınlanmamış olan bir

¹⁰ Müller-Wiener 1962, 60 vd.

¹¹ Ersoy 2022, s. 130 vdd., Ersoy-Alatepeli-Şakar 2020, s. 283–298.

Seleukos sikkesi ile iki adet Kyme sikkesi bu alandaki etkinliklerin süregittiğinin diğer izleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hellenistik Dönem boyunca tiyatroların giderek ahşap bir yapı olmaktan taş yapılara dönüştüğü bir zaman olarak kabul edilir. Bu süreçte taşa dönüşen ilk tiyatrolar için sağlam bir zemin üzerine 2 katlı bir sahne binası ve oturma sıralarının yamaca yaslandığı tek veya çift kademeli oturma bölümlü olan tiyatrolar için genel şemayı oluştururdu. Yamaca yaslanma hem maliyetleri azaltmakta hem de mühendislik olarak da dönemin inşaat teknolojisi için uygundu.

Bazı mimari izler, sikke ve seramik bulgular taştan yapılmış tiyatronun inşasını Pergamon Krallığı zamanını, MÖ. 2. yüzyılın ilk yarısını işaret etmektedir. Tiyatronun taş bir yapıya dönüştüğünü MÖ. 2. yüzyılın sonuna ait bir anekdot destek vermektedir. Afrika fatihi olarak bilinen Romalı General ve Senatör Q. Caecilius Metellus Numidicus Roma Senatosu'nun aldığı tarım politikalarına ilişkin karara karşı çıkması üzerine, MÖ. 100'de senatörlüğü düşürülerek Rhodos'a sürgüne gönderilmişti. Senatör ertesi yıl geri çağrıldığında Smyrna Tiyatrosu'nda temsil izlerken haberciler onu bulmuştu ve temsil bitinceye kadar affedildiğine ilişkin mektubu açmamıştı.¹² Eğer bu bilgi doğruysa MÖ. 100 civarında Smyrna Tiyatrosu etkinliklere açıldı ve en geç bu tarihte bize tiyatronun taş bir yapı haline dönüştüğünü işaret etmektedir. Bu tarihte tiyatro iki katlı sahne binası, tek kademeli oturma bölümü ile oldukça basit bir forma sahip olmalıdır.

Smyrna'yı MÖ 1. yüzyılın sonunda ilk tanımlayanlardan biri olan Strabon (XVI, 37) kentin "*bir parçası tepededir ve surla çevrilidir, fakat büyük kısmı ovada limanın, Metroon'un ve Gymnasion'un yakınındadır*" şeklinde tanımlayacak ancak tiyatrodan bahsetmeyecektir. MÖ 29 yılında Roma coğrafyasında Cumhuriyet yönetiminin yerine imparatorluk yönetim sisteminin başlaması ile birlikte ilerleyen süreçte Smyrna Tiyatrosu'na müdahale edilip edilmediğine ilişkin kanıtlardan henüz yoksunuz. Ancak bu dönemde İmparator Claudius zamanındaki bir deprem sonrasında onarım geçirdiği değerlendirilmektedir.

Halen devam eden kazı ve araştırmalar şimdilik göstermektedir ki, tiyatronun ilk inşasından sonraki en büyük inşai faaliyet İmparator Traianus (MS 98-117) ve Hadrianus (MS 117-138) zamanında

---

¹² Cadoux 1938:154 vd.

gerçekleşmişti. Nitekim bu tarihlerde *proskene* arkasında iki kat halinde sahne binası yükselmişti.¹³ Ele geçen mimari ve plastik eserlerden sahenin cephesinin biri teatral masklardan, diğeri insan boyutunda Dionizyak figürler içeren kabartmalı iki frizin bulunduğu, korinth başlıklı sütunlarla vurgulanan ve içlerinde kolosal heykellerin bulunduğu aedícula ve nişler ile zenginleştirilmiş bir cephe tasarımına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sahne Binası'nın M6 Mekanı'nda bir blok üzerinde yer alan, Bassos ve Selanikli Gençler'den bahseden bir yazıt da bu sürece ait olabilir görünmektedir.¹⁴

Sahne binası kazıları epigrafik bulgular bakımından da giderek artan sayıları ile tiyatro hakkında çeşitli bilgiler edinmemize imkân vermektedir. İmparator Hadrianus zamanına tarihlendirilen yazıtlardan birinde Smyrna'daki imparatorluk tapınaklarının başrahibi olan Marcus Claudius Proklos'un şehir adına Tanrılar ve İmparatorlara adak olarak bir çeşmenin tamiratını yaptırdığını kaydetmektedir.¹⁵ Arkeolojik olarak henüz ispatlanmış olmasa da bu çeşmenin tiyatronun hemen bitişiğinde veya çok yakınında olmalıdır. Yazıtta ayrıca, Proklos'un müteahhitliğini yaptığı *G(K)aleonterion Hydates* adındaki bir su kanalının ya da bir su kemerinin de adı geçmektedir. Bu su yolu kuşkusuz kentin sikkelerinde bir tanrı olarak tasvir edilmiş *Kaleon* (Yeşildere) ile bağlantılı olmalıdır. Tiyatronun yanında ve yakınındaki bir çeşmenin varlığına işaret eden bu yazıt Smyrna Tiyatrosu'nun bulunduğu mevkide yukarıda da işaret edildiği gibi *Aphrodite Stratonikis* Tapınağı veya portikosunun yanısıra bir *Nymphaionun* da bu alandaki kentsel peyzaja eklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Smyrna Tiyatrosu bu süreçte pek çok Pagan etkinliğe ev sahipliği yapmıştır. Hıristiyani kaynaklardan öğrendiğimize göre, etkinliklerden birinde Hz. İsa'ya dua edildiğini, Pionios'a atfedilen Polykarpos'un Yaşamı (XXVIII 3 vd.) metnine göre, Antoninus Pius zamanında kentteki bir kuraklık zamanında, *Magistratlar* (Yüksek rütbeli bürokratlar) Smyrna Tiyatrosu'nda Halk Meclisi toplantısı düzenlediklerinde, bu tarihte Smyrna'daki Hıristiyan topluluğunun lideri ve İzmir'deki ilk din şehidi olan Aziz Polykarpos'tan kendi tanrısına (Hz. İsa'ya) dua etmelerini istemişlerdi. Kendisi, bu kıtlık dönemi Tanrı'nın taktiri ise sona erdirilmesinin mümkün olmayacağını söylemiş, ancak yine de dindaşları ile birlikte dua etmeyi

---

¹³ Ersoy 2022, 131, Res. 23, 24.

¹⁴ Ersoy-Tekoğlu 2021, s. 174.

¹⁵ Ersoy-Petzl-Tanrıver 2021, s. 144-147.

kabul etmiştir. Aktarılan bilgiye göre, topluca dua edilmesinin ardından yağmur yağmıştı.¹⁶

İmparator Marcus Aurelius (MS 161-180) zamanında İzmir’de MS 177/178 yılında yaşanan büyük depremden sonra yapılan onarım ve güçlendirmelerle tiyatronun son şeklini almış olduğu genel kabul görmektedir.¹⁷ Bir korniş bloğu üzerinde İmparator Septimius Severus’a (MS 193-211) ait bir yazıtın varlığı belki de onarım ve güçlendirmelerin bu tarihe kadar sürdüğü şeklinde değerlendirilmek şimdilik mümkün görünmektedir.¹⁸ Tiyatroda ele geçen yazıtlar MS 4. yüzyılda dahi bazı etkinliklerin tiyatrodaki sürdüğüne işaret etmektedir. Sahne binası kazılarında ele geçen üretim artığı kandil parçaları MS 5. ve 6. yüzyıllara ait olup MS 5 yüzyıl ile birlikte tiyatronun sahne binasının farklı işlevler için kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Böylece Smyrna Tiyatrosu altıyüz yıl sonra sanayi üretimi yapan bir yapıya dönüşecektir.

Kadifekale yamaçlarındaki ikinci anıtsal yapı olan Smyrna Stadionu’nun ne zaman yapıldığı, kapasitesi ve mimarisine ilişkin sınırlı bilgilere sahip bulunmaktadır.¹⁹ Yapıya ilişkin bugüne kadar arkeolojik çalışma yürütülmemiştir. Yapı hakkında topografik eğrilerle, Batılı Seyyahların anlattıklarından, gravür ve haritalardan yararlanarak bilgi sahibi olunmaktadır. Stadion Kadifekale’nin güneybatı yamacı üzerinde, Hava Şehitliği ile Eski İtfaiye Binası ekseninde bulunmaktadır. 19. yüzyıl haritalarına göre stadium hafif bir sapmayla doğu-batı doğrultudadır ve kentin bu bölümdeki şehir suruna paralel olarak uzanmaktadır.²⁰ *Sphendonu* doğuda olan U şekilli stadionun ucu açık olan kısa kenarı batıya bakmaktadır. İzleyiciler için oturma basamaklarının güney ve doğu yönde doğal yamaçtan faydalanılarak yerleştirildiği, kuzey yönde ise kemerli ve tonozlu altyapı üzerine yerleştirildiği sanılmaktadır.²¹

Stadionların dinsel ve resmi devlet törenleri ile siyasal toplantılar için de kullanıldıkları bilinmektedir. Ayrıca devlet gücünün açıkça sergilendiği ve Roma kanunlarına karşı gelenlerin cezalandırıldığı mekanlardı. Nitekim Smyrna Stadionu, Erken Hıristiyanlık Dönemi Batı Anadolu ve İzmir’in din önderlerinden, Smyrna’nın Hıristiyan cemaatinin

¹⁶ Cadoux 1938:449 vd.

¹⁷ Cadoux 1938:178 vd., 281-282, 290.

¹⁸ Ersoy-Tekoğlu 2021, s. 178.

¹⁹ Doğer 2006, s. 192.

²⁰ Cadoux 1938, s. 178.

²¹ Saltuk 1995, s. 60.

lideri Aziz Polykarpos'un, *Prokonsul* L. Staius Quadratus (MS 154-155) zamanında bu stadionda öldürülmesine sahne olmuştur. Aziz Polykarpos'u hiçbir zaman unutmayan İzmirli Hıristiyanlar onun hatırası için olasılıkla 4. veya 5. yüzyılda stadiumun hemen yakınında, bugünkü Eski İtfaiye Binası'nın bulunduğu yerde veya hemen yakınında, bir *Martyrium* (Şehitlik, Anıt mezar) inşa ettirmişlerdir. Martyrium Türklerin İzmir'e egemen olmalarının ardından Yusuf Dede Tekkesi'ne dönüşmüş ve zamanla tekkenin etrafında mezarlık oluşmuştur. Eski İtfaiye Binası'nın yükseldiği andezit anakaya üzerinde kaya nişleri tespit edilmiştir.²² Benzer nişlerin Ephesos, Pergamon ve Phokaia gibi kentlerde olduğu gibi Ana Tanrıça kültür ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Tüm bu tarihsel doku içinde kalan Kadifekale Hava Şehitliği'nde 2020 yılındaki düzenleme çalışmaları sırasında Smyrna Kazı Başkanlığı'nın katkısıyla İzmir Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kazı çalışmaları sırasında ele geçen bir grup pişmiş toprak ve cam malzemeden ibaret arkeolojik buluntular kentin tarihi ve arkeolojisi açısından önem taşımaktadır. Kadifekale ve Stadium ekseninde, iki anıtsal yapı arasında kalan Hava Şehitliği'nde antik çağa ait bugüne kadar bir yapıdan söz edilmiş değildir. Tek bilinen şehitliğin hemen güneydoğusundan Kadifekale ile Stadium arasında uzanan kent surunun geçiyor olmasıdır.

Hava Şehitliği'nde ele geçen seramik buluntuları büyük çoğunluğu amorf malzeme olarak değerlendirilmekle birlikte içerisinde profil veren ve tanımlanabilen nitelikli malzeme gruplarından oluşmaktadır. Bunlar arasında Hellenistik Döneme (MÖ 2. yüzyıl ağırlıklı olmak üzere) tarihlenen ve dönemin tipik seramik repertuarını oluşturan siyah firnisli tabak, kâse, skyphos, tepsi, unguentarium gövde ve dip parçalarının yanı sıra *Batı Yamacı* stilinde bezeme dekorlarına sahip amphora boyun parçaları, kantharos, kâse gibi çeşitli formlar da göze çarpmaktadır (**Fig. 2**). MÖ 3. ve 2. yüzyıla tarihlendirilen batı yamacı grubu, kazıma çizgilerin ve boyanın bezeme dekoru olarak sıklıkla kullanıldığı ve siyah kaliteli firnise sahip parçalardan oluşmaktadır. Dekorlarında siyah, ara sıra pembemsi-kırmızı bir renk tonlaması ile dikkat çekerler. Üzerlerinde yer alan bezeme genellikle beyaz ve turuncumsu kırmızı renk kullanılarak yapılmış olan zeytin yaprağı, kolye, sarmaşık ya da kalp yapraklarından oluşan bezeme yer almaktadır. Teknik olarak hızlıca yapılmış veya basılmış bu bezemelerde, yapraklar saydam ve açık bir renk gösterirken, boyanın yer

---

²² Ersoy 2022, s. 28, Resim 28.

yer daha fazla yoğunluk sergilemesi sonucu rölyef (kabartma) hissi uyandırmaktadır. Benzer örnekler Kadifekale ve Smyrna Agorası kazılarında da ele geçmiş olup MÖ 3.- 2. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.²³

Erken İmparatorluk Dönemine ait kâse, tabak vb. formlardan oluşan İtalyan sigillata örnekleri dikkat çekici buluntular olarak tespit edilmiştir. *Arretine* kapları olarak da adlandırılan bu sigillata örneklerinin tipik özelliği hamurlarının çok ince, astarlarının pürüzsüz ve parlak olmasıdır. Zarif formlar üzerinde genellikle Hellenistik kökenli kaliteli kabartmaların yer alması karakteristiktir. Bazı örnekler üzerinde grafiti yer almaktadır. İtalyan sigillata örneklerinin dışında ESB ve ESC türü sigillata parçalarının yoğun olduğu kâse ve tabak gibi sofraya kaplarının yer aldığı başka örnekler de mevcuttur²⁴ (**Fig. 3**). Bunların dışında güveç, tava ve mangal gibi formlara ait parçalar pişirme kaplarına örnek teşkil etmekte, amphora dip ve kulp parçaları, unguentarium, lekane, kapak ve kâse gibi diğer pişmiş toprak buluntular da MS 2. ve 4. yüzyıl aralığına tarihlenebilecek örnekler olarak yer almaktadır (**Fig. 4**).

Geç Hellenistik- Erken Roma Dönemlerine ait kandil diskus, burun ve kulp parçaları, Smyrna Antik Kenti kazılarında her sektörde ve oldukça yoğun miktarda gün ışığına çıkarılmış bir repertuarın vazgeçilmez buluntuları olarak Kadifekale Hava Şehitliği alanında da ele geçmiştir. Çark ve kalıpla şekillendirilmiş bu parçalar arasında Ephesos tipi kandil olarak sınıflandırılan gri astarlı örnekler de yer almaktadır.²⁵ Pişmiş toprak figürinlere ait parçalar yoğun olarak ele geçen bir diğer grup olup, Geç Hellenistik- Erken Roma Dönemine tarihlenen örnekler olarak değerlendirilmiştir.

Cam buluntular, genel olarak İmparatorluğun tüm eyaletlerinde rastlanılan tipik formların bir seçkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Augustus Dönemi (MÖ 27- MS 14) tipik yivli kâse, kadeh ağız ve kaideleri, kulp parçaları dikkate değer cam buluntu örnekleridir. Bilindiği üzere Roma cam sanatı Hellenistik Dönem cam üreticilerinden edinilen tecrübe ve alınan ilham sonrası kalıba üfleme tekniğinin bulunmasından sonra devrim yaşamış, detaylı formlar dahi kolay ve hızlıca yapılabilir hale gelmiştir.²⁶ Buluntu örnekleri, Erken İmparatorluk Döneminde farklı amaçlara hizmet eden cam eşya üretiminin çeşitliliğini ve yoğun olarak

²³ Ersoy 2022, 121-129., Ersoy 2020, 61, Levha 39-42. Kadifekale Hellenistik Dönem seramiği için bkz. Granata 2016, 75-93.

²⁴ Benzer Smyrna Antik Kenti örnekleri için bkz. Ergürer 2019, 135-151.

²⁵ Ersoy 2020, 146, Levha 118.

²⁶ Taştemur 2017, 83-85.

sürdürülmüş olduğunu yansıması açısından son derece anlaşılabilir formlar olarak değerlendirilmiştir.²⁷ Cam malzeme ile birlikte ele geçen pişmiş toprak antefiks, stroter ve tuğla parçaları bu yüzyıllara ait mimari parçalar olarak değerlendirilmiştir (**Fig. 5**).

Yukarıda sözü edilen buluntular ile Smyrna Antik Kenti kazılarının bugüne dek yürütülen ve yayınlanmış olan seramik malzemesi (Kadifekale, Altınpark, Agora) homojen bir nitelik sunmakta olup, kentin bu yüzyıllara ait seramik buluntularının her bir nokta üzerinde benzer bir repertuar ile yer aldığını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte yapılan kazılar Hava Şehitliği'nin bulunduğu noktada olası bir yapıya ait kalıntılara ulaşılmasını sağlayamamıştır. Sınırlı bir kazı çalışmanın ardından kesin bir yargıya varmak mümkün değilse de Kadifekale ile Stadium arasında kalan bu alanda belki de hiçbir zaman yapılaşmaya gidilmemişti. Smyrna Tiyatrosu, onun yakınında Aphrodite Stratonikis Tapınağı ve bir Nymphaion, hemen güneybatıda Stadion ve Ana Tanrıça Kült Alanı Kadifekale'nin antik çağdaki genel peyzajının anıtları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bununla birlikte Kadifekale'nin batı ve güney yönelimli yamaçlarında bir Dionysos Tapınağı ile tiyatro ve stadiona gelen kalabalıklar için bir büyük Latrina (Tuvalet) da Smyrna'nın yamaçlardaki kent görüntüsüne eklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Cadoux, C. J. 1938, *Ancient Smyrna*, Basil Blackwell, Oxford 1938.
- Doğer, E. 2006, *İzmir'in Smyrnası: Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar*, İletişim Kitabevi, İzmir 2006.
- Ersoy, A.- Önder, M.- Turan, H., *Antik Smyrna Sikkeleri: 2008-2012*, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir 2014.
- Ersoy, A. 2022, *Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna (İzmir)*, İBB Kent Kitaplığı 106, İzmir 2015.
- Ersoy A.-Alatepeli S.-Şakar G. 2020, Preliminary Report on the Theatre of Smyrna/İzmir and the Excavations (2014-2019) *Anatolia Antiqua XXVIII* (2020), s. 283-298.
- Ersoy, A. 2020, *Smyrna –İzmir Hellenistik Dönem Seramiği*, Ege Yayınları, İstanbul, 2020.

---

²⁷ Smyrna Antik Kenti Kazıları Geç Antik Çağ ve sonrası cam malzeme yayınları için ayrıca bkz. Gürler vd. 2016, *İzmir'in Osmanlı Dönemi Tanıkları Smyrna/İzmir Agorasından Cam Objeler*, Gürler - Çelik Ersoy 2015, 215-220.

Ersoy, A., Tekoğlu, R. (2021). New Inscriptions from Smyrna, *GEPHYRA* (22, 2021), 167-180.

Ersoy, A- Petzl, G.- Tanrıver, C. 2021, Two New Inscriptions from İzmir (Smyrna), *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 220 (2021) Bonn 2021: 144-150.

Göncü, H. 2013, *Smyrna Akropolü (Kadifekale) Yapı Evreleri*, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013.

Granata, A. 2016, *Kadifekale Hellenistik Dönem Seramiği*, (eds. M. Frasca- A. Ersoy- P. Aydemir), *Hellenistik ve Roma Döneminde Smyrna (İzmir) / Smirne İzmir in eta Ellenistica e Romana Scavi e Ricerche*, 2016: 75-93.

Gürler, B.- Çelik Ersoy, G. 2015, Smyrna-İzmir Kazıları Altınpark Mevkii Cam Unguentariumları, *Prof Dr Ömer Özyiğit e Armağan Studies in Honour of Ömer Özyiğit*, (Editör, E. Okan-C. Atilla), Ege Yayınları, İstanbul, 2015:215-220.

Gürler, B.-Ersoy, A.-Çelik Ersoy, G. 2016, Binnur Gürler- Akın Ersoy- Gülten Çelik Ersoy 2016, *İzmir'in Osmanlı Dönemi Tanıkları: Smyrna/İzmir Agorasından Cam Objeler*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı 112, 2016.

Ergürer, H.E. 2019 The First Evaluation of Roman Fine Ware at the Smyrna Altınpark Archaeological Site, *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III Smyrna/Izmir Excavation and Research III*, (Eds. H. Göncü- A. Ersoy-D. Akar Tanrıver) Ege Yayınları, İstanbul 2019:135-151.

Müller-Wiener, W. 1962, *Die Stadtbefestigungen von İzmir, Sığacık und Çandarlı*, *Istanbul Mitteilungen* (1962/12), 60-69.

Saltuk, S. *Antik Stadyumlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995.

Tanrıver, D. A. 2015, *Smyrna'dan Metal Eserler*, *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları I Smyrna/Izmir Excavation and Research I* (Eds. A. Ersoy-G. Şakar), Ege Yayınları, İstanbul 2015: 15-28.

Taştemur, E. 2017, Arkeolojik Veriler Işığında Camın Tarihsel Süreci, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 13, Ocak 2017: 67-91.

FİGÜRLER LİSTESİ

Figür 1. Kadifekale ve batı yönelimli yamaçları

Figür 2. Hellenistik Dönem seramik örnekleri

Figür 3. Erken İmparatorluk Dönemi sigillata örnekleri

Figür 4. İmparatorluk Dönemine ait çeşitli formlar ve pişirme kapları
Figür 5. Geç Hellenistik-Erken İmparatorluk Dönemine ait kandil, figürin, cam kaplar ve mimari parçalardan örnekler

Figür 1. Kadifekale Hava Şehitliği genel görünüm

Fig.2. Hellenistik Dönem seramik örnekleri

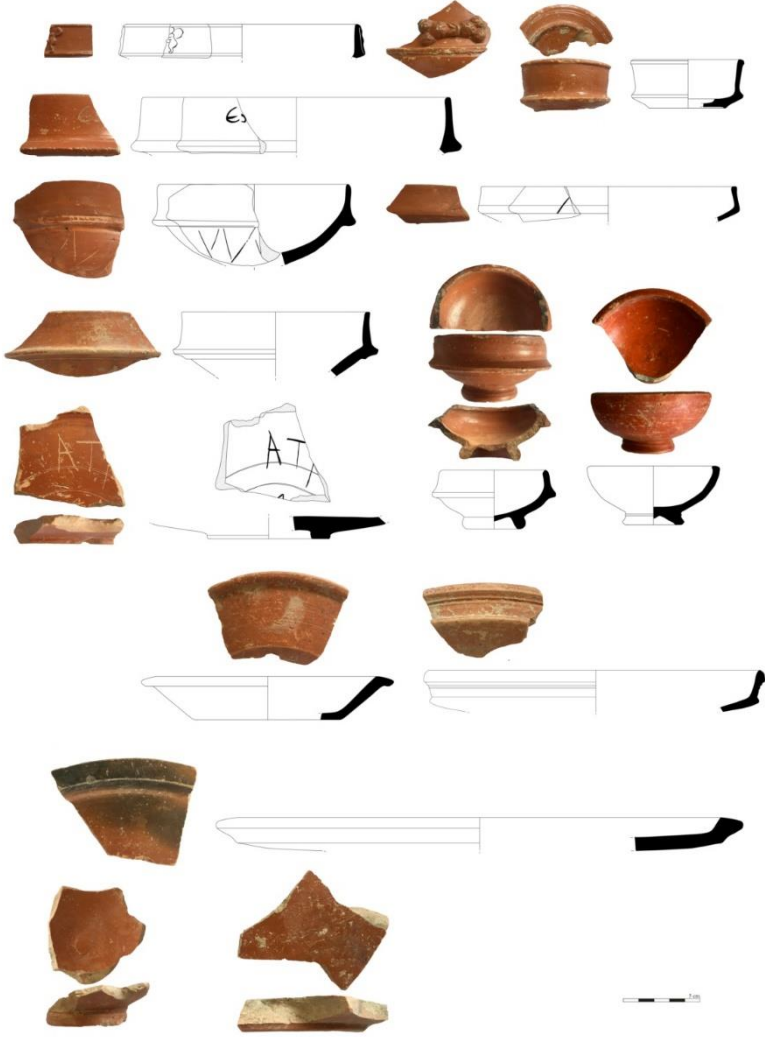

Fig.3. Erken İmparatorluk Dönemi sigillata örnekleri

Fig.4. İmparatorluk Dönemine ait çeşitli formlar ve pişirme kapları

Fig.5. Geç Hellenistik-Erken İmparatorluk Dönemine ait kandil, figürin, cam kaplar ve mimari parçalardan örnekler